

A szavak szárnyaló sziluettje Nagy Gábor: *Utassy József*, MMA Kiadó, Budapest, 2018.

Nagy Gábor Utassy Józsefről szóló, közel háromezres oldalas monográfiáját lapozgatva okkal bízhatunk abban, hogy a Kilencek költőcsoportjának emblematikus alkotóját végre sikerül kimozdítani méltánytalan költészettörténeti pozíciójából. A kötet – gazdag szakirodalmi adatbázisával, az értekező szövegbe belesimuló, jól megválogatott versidézeteivel – a maga természetességében képes megszólaltatni az életművet. Titka talán abban rejlik, hogy egyfelől mindig az adott korszituációban értékeli az Utassy-lírárt, másfelől pedig a motivikus építkezés felől közelít választott költőjének szövegeihez. Pozitívumként értékelhető, hogy a művek keletkezési körülményeire kiterő biografikus szövegegységek nem öncélúan szerepelnek a könyvben, hanem mindig kauzális összefüggésben a verselemző részekkel.

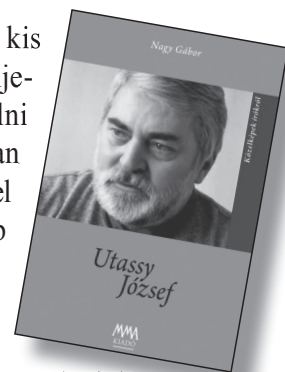
A tíz fejezetből álló monografikus értekezés igen alapos munka. Ezt igazolja a könyv végén található bőséges válogatott szakirodalom-jegyzék is, amely kötetenként is számba veszi azok főbb recepciós állomásait (többek között Alföldy Jenő, Bertha Zoltán, Csontos János, Görömbei András, G. Kiss Valéria, Kabdebó Lóránt, Karádi Zsolt, Kiss Ferenc, Kődöböcz Gábor, Lackfi János, N. Pál József, Olasz Sándor, Pécsi Györgyi, Vasy Géza recenzióit, tanulmányait Utassyról). A monográfia felépítését tudatos szövegszerkesztési módszer jellemzi. A szerző zárt, „kerek egész” kompozícióban gondolkodik. Könyve mottójául egy Léka Géza-verset választ, és a monográfia végén szereplő gazdag képmelléklet megelőző szerzői bemutatás utolsó mondata is a Léka Gézának szóló baráti köszönetmondás gesztusa. A kötet más vonatkozásban is keretes szerkezetűnek tekinthető: a nyitó fejezet (*Életrajz – versekben*) biografiai ihletésű versszemelvények mellett pontos életrajzi adatokat is tartalmaz, míg a lezáró rész hagyományos narratív biográfiként értelmezhető.

Nagy Gábor úgy látja: szembeötlő Utassy költészetének „kevésbé mivolta”. Az olvasónak tehát számolnia kell azzal, hogy az Utassy-líra, jóllehet igen sokrétű tematikai szempontból (a létösszegző, ars poétikus, politikai felhangú, szerelmi és halálversek, illetve a gyermekeknek szánt költemények tanús-

kodnak erről), mégis: viszonylag kis regiszteren szólal meg. Ám e kijelentését mintha minduntalan cáfolni igyekezne Nagy Gábor, hiszen olyan hatalmas szövegtömeget dolgoz fel (mennyiségi vonatkozásban: több mint félezer verset – még ha közülük jó néhánynak csak a címét említi is a szerző), hogy mégiscsak – ha nem is sok-, de – többhúrúnak érezhetjük Utassy líráját. A hangnembeli változatosság is ezt látszik igazolni: archaizáló, balladai, blaszfémikus, játékos, idilli, érzelmes, szarkasztikus, melankolikus hangvételő verssel egyaránt találkozhatunk a költő életművében. „A természeti és kozmikus kitágítás távlatosítja mindenkori dalait, fohászait és látomásait, siratóit és himnuszait” – idézi Nagy Gábor Bertha Zoltán szavait, aki az Utassy-líra műfaji árnyalatait mutatja be. Ráadásul a pársoros versektől a *Kálvária-ének* óriási kompozíciójáig mindenféle terjedelemben szabadon alkot Utassy. Formai szempontból: a haikut éppolyan szívesen alkalmazza, mint a disztichont vagy a felező nyolcasokat feldaraboló versstruktúrákat. Ugyanakkor például a legszigorúbban kötött szonettformát ritkán használja (az *Első év* vagy a *Szárnyas oltár* szonetthármasa a kivételek közé tartoznak).

A szóképeket tekintve: „jellegzetes eszköze az igei metafora – gyakran költői szóalkotáshoz, neologizmusokhoz kapcsolva.” Erre az összetett poétikai eljárásra – többek között – a következő példákat hozza fel az irodalomtörténész: „sorsom naplementéll” (*Most kezd az ég*), „Delelnék a dombok, / bölénykednek barnán” (*Isten piros perce*), „az ég tintája mérgesül” (*Villámfényben*). Az alakzatokat tekintve pedig a sokféle formában előforduló ismétlés a legszembetűnőbb Utassynál – az alliterációtól a mondatismétlésig. Az ismétlés alakzata egyfajta ritmikus lüktetést, kvázi zeneiséget kölcsönöz verseinek. Ugyanakkor például a többszöri (négyes) alliteráció monotonná is teheti az adott költeményt, illetve depoetizálhatja a költői szöveget.

A lírai szubjektum jelenlétéről szólva Nagy Gábor kiemeli: Utassy olyan alanyi költészetet képvisel, amely „dialogikus karakterű”. Sokszor perlekedik önmagával, az élettel, a halállal, Istennel. Lírai önértelmezésében visszatérően jelen van a természet, a március, az apa (illetve az apa hiánya), a haza, a forradalom, az elmúlás és a gyász motívuma. (Fia húsz-

évesen, szarkómában hunyt el. E tragédiát a *Pillangóballada* hét versében örökítette meg.) Hangsúlyos szerephez jut költészetében a tengermotívum is. „A tenger [Utassy-nál] mindig a szabadság, a megzabolázhatatlanság, öntörvényűség szimbóluma” (*Te meg a tenger, Tenger, Tengerkék*). Az *Önarcképekben* a következőket írja: „Milyen is, ha lemerül, / s minden sejtem tengerül?”

Istenélménye az *én* szélsőséges mértékű – az immanens létrenden is túlmutató – expanziójával mutat szoros összefüggést: „Utassy mindvégig úgy perel Istennel, hogy a saját létszféráját elemeli a földtől, s az Isten territóriumába, az égbe helyezi, a Hold, a csillagok, a Nap szférájába.” Ám időről időre tudatosítja e kozmikus arányú önmegváltási kísérlet korlátozottságát is: „Tárd ki előttem a fellegajtót: / esküszöm, nem lesz poros a térdem” – hangzik az ironikus tónusú versmondattal (*Látni akarom az Istent*).

Motívumai sajátos, individuális „rendszerre” állnak össze, s így képes a magánmitológia-teremtésre is. E törekvések már a kezdetektől jelen vannak Utassy költői univerzumában (a március-mitológiáról alapítja meg Márkus Béla, hogy a költő „őszvilágával” egyszerre jelentkezett az életműben).

Nagy Gábor lírai alkata révén igen érzékenyen közelít Utassy emblematikus szövegeihez (pl. *Kis fehér kakas, Zúg március, Őszvilág, A nagy szavak körútján, Költőnk és kora, Gyászdoboz, Fiam! Immáron ötven*). Analitikus tehetségéről tesz tanúbizonyságot akkor, amikor a költő egyes versciklusait a maguk összetettségében mutatja be (*Szemfedő föld, Őszvilág*), vagy amikor – az Utassyra jellemző paratextusok közül – az ajánlásokra hívja fel a figyelmet, mert úgy látja: azok összességükben az alkotó poétikai elkötelezettségének keresztmetszetét adhatják. (Mint ismeretes: Ady Endre, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Ferenc, Kormos István, Nagy László, Vajda János voltak Utassy mesterei). A szerző mindemellett széles körű verstani-stiliztikai ismereteit is maximálisan kamatoztatja versértelmezéseiben.

Nagy Gábor kiváló munkájával kapcsolatban néhány – csekélyebb horderejű – kritikai megjegyzésünket sem hallgathatjuk el. Kissé „megkésettnek” érezzük a 67. lábjegyzetben közölt forrásmegjelölést, amely a versek pontos lelőhelyét – *Utassy József költészete* (UJK) kritikai kiadás, 2017 – mutatja. Ezt a kiadást alapul véve, nem nagy számban ugyan, de találhatunk apró sajtóhibákat is a kötetben: például a *Csillagra zárt egek alatt*-ban a névutó kurzívátlan maradt; *A Nagy Szavak körútján* helyett az UJK-ban *A nagy szavak körútján* szerepel.

Zárásként kiemelném: a könyv meggyőzően tanúsítja, hogy Utassy József költészete a bartóki modell, illetve bartóki analógiák alapján értelmezhető. A csodaszarvas-motívum a *Monológ a pódiumon* ciklus-címadó versben, az *Akár a szarvasokban* és a *Pohárköszöntőben* egyaránt hangsúlyos: „NEM ISZUNK CSATÁKRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL! // csak tiszta forrásból, csak tiszta forrásból.” A Bartók kórusdarabjaiban is fellelhető aranymetszéspont Utassy néhány versében is szerephez jut, például a *Fekete trón* vagy *A varjak nem felejtenek* című lírai rajzokban. A *Ha már elindult ellenem* pedig Nagy Gábor szerint egyfajta „Bartók-monológként, szerepversként is olvasható”; „kopogós ismétléseivel mintha Bartók zongorajátékát idézné meg.”

E költészetben jelen van minden, amit tudni lehet a mikrokozmoszról, az összhangzástanról, az aranymetszésről, egy (fából faragott) királyfi elvesztéséről, a beteges monoton hangismétlésekről, a profán kantátáról, a tiszta forrásról. A költő sorsdrámája pedig olyan, akár Bartók Béla *Medvetánc* című zongoradarabjának különböző regiszterekben megszólaló „idegbajos” ostinatója, a legmélyebb hangfekvésű hangok fájdalmas vezérdallama, s végül a pianissimóban elhaló dallamív utáni szünet fermáta jellel: maga az elmúlás, avagy a szavak végtelenbe szárnyaló sziluetttje.

Lajtos Nóra

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia
Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu